

TURKISH SUFİ TRADITION IN SEBINKARAHISAR AND ALUCRA REGION

ŞEBİNKARAHİSAR VE ALUCRA HAVALİSİNDE TÜRK SUFİ GELENEĞİ¹

Muammer AK²

Abstract

It is known that Turkish Sufis have very important services on the Turkish settlement in the eastern Black Sea region where is subjected to. Especially in the rural areas of the region it is possible to see the traces of the sufis frequently. We see important contributions of Turkmen elements such as Guvenç Abdal and Çağırğan Veli from Harsit Valley in the conquest of Eastern Black Sea region. We can express the day-to-day effects of the practices of these Turkish dervishes in society's life. Çağırğan Veli, known as the teacher of Yavuz Sultan Selim, is one of the most prominent dervishes in Alucra and its around. The Sufis leded the local people not only in religious matters, but also in all matters about the society in the meanwhile. It is also known that these services of the sufis play an important role the region becomes a part of the Turkish-Islamic civilization. This study tried to reveal the presence of the Sufis in the region, the areas of services they performed and the daily effects of the services and the cultural and civilizational accumulation of Sebinkarahisar and Alucra region hundreds of years. In the study, priority was given to the search of the literature and besides this, interviews were held with those who had knowledge about the subject by going to the region.

Key words: Giresun, Sebinkarahisar, Alucra, Sufi, Settlement

Özet

Doğu Karadeniz havalisinin Türk iskânına tabi tutulmasında bölgedeki Türk sufilerin önemli hizmetlerinin olduğu bilinmektedir. Özellikle bölgenin kırsal yerlerinde sufilerin izlerini sıkça görmek mümkündür. Doğu Karadeniz havalisinin fethedilmesinde Harşit vadisinden gelen Güvenç Abdal ve Çağırğan Veli gibi Türkmen unsurlarının önemli katkıları görmektedir. Bu Türk dervişlerinin toplum hayatındaki uygulamalarının günümüze kadar gelen etkilerini ifade edebiliriz. Yavuz Sultan Selim'in hocası olarak bilinen Çağırğan Veli, Alucra ve çevresindeki en önde gelen dervişlerden biridir. Sufiler sadece dini konularda değil, aynı zamanda cemiyet hayatını ilgilendiren bütün konularda da yöre insanına öncülük etmişlerdir. Ayrıca, bölgenin Türk-İslam medeniyetinin bir parçası haline gelmesinde de bu sufilerin hizmetlerinin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu çalışma ile bölgedeki sufilerin varlığı, yaptıkları hizmetlerin alanları ve bu hizmetlerin günümüze etkileri ile Şebinkarahisar ve Alucra havalisinin yüzlerce yıllık kültür ve medeniyet birikimi kısmen de olsa ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmada öncelik literatür taramasına verilmiş olup bunun yanında bizzat araziye çıkılarak konu hakkında bilgi sahibi olan kişilerle görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Şebinkarahisar, Alucra, Sufi, İskân

¹ Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RESSCONGRESS tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan "Şebinkarahisar ve Alucra Havalisinde Türk Sufi Geleneği" adlı sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Yrd.Doç.Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, akmuammer@hotmail.com

Giriş

Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde Kolonizatör Türk dervişleri veya Horasan Erenleri olarak bilinen tasavvuf ehlinin payı büyük olmuştur. Bu dervişlerin Anadolu topraklarına göçü Osmanlı Devletinden öncelere dayanmakta olup Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Horasandan gelen bu şeyh ve dervişlerin gaza ve cihat anlayışı ile hareket ettikleri ve feth edilen iskâna müsait topraklara yerleşip imar ve iskânla, tarım ve ziraatla uğraştıkları ve buldukları yöreyi bu irşad faaliyetleri ile Türkleştirdiklerini ve İslamlaştırdıklarını açıkça görmekteyiz.

Bu dervişler, Anadolu'nun Kuzeydoğusunun Müslüman ve Türkleşmesini sağlamış ve Osmanlı Devleti kurulduktan sonra da taşra sistemi içinde sosyal hizmetlerine kurdukları vakıflar vasıtasıyla devam etmişlerdir. Bu bağlamda bu sufi unsurların toplum hayatında önemli roller oynadığı ve taşrada devleti her bakımdan temsil ettikleri görülmektedir. Toplum üzerinde kurulan bu kontrol mekanizması daha çok gönüllülük esasına dayanmaktaydı. Manevi boyutu da olan bu sistemin, irşada ehliyetli insan-ı kâmiller sayesinde, buldukları coğrafyanın insanlarına istikamet vermek gibi bir rol oynadıkları da görülmektedir.

İlk önce küçük gruplar halinde çevreye yerleşen bu dervişlerin daha sonra ise yeni iskânlar yoluyla mezra, köy ve kasabaların oluşmasında etkili oldukları ifade edilebilir. Ortak ulaşım noktasına kurulan ve güçlü vakıf ile beslenen zaviyeler, bünyesinde medrese, cami, imarethane, değirmen ve derbent gibi kurumlar ihtiva etmektedir. Ayrıca bu yerler, Cuma namazlarının eda edildiği ve haftalık pazar ihtiyaçlarının giderildiği bir kasaba merkezi olma özelliğini de göstermektedir. Örneğin Şebinkarahisar Avutmuş mahallesinin ortaya çıkmasında Şeyh Süleyman ve Şeyh Sinan'ın kurduğu zaviye ve kurumların etkisini görmek mümkündür.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Tarihsel Arka Plan

Bölgenin tarihini Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinin içinde değerlendirmek gerekmektedir. Büyük Selçuklu Devleti, 1040 Dandanakan Savaşıyla Horasan'da kurulduktan sonra da yurt edinme amaçlı olarak Anadolu'ya Türk akınlarını bir devlet politikası biçiminde devam ettirmiştir. Pasinler Savaşı (1048) sonrası Harşit- Kellkit havzasına Nişabur üzerinden yoğun bir Türkmen göçü olmuştur (Tellioglu, 2007:656). Bu Türkmenler arasında çoğunluğu Çepni boyunun oluşturduğu görülmektedir. Çepniler, Anadolu'ya Horasan üzerinden Erzincan'a kadar gelmiş ve daha sonra burada iki kola ayrılmıştır. Bunların bir kolu İç Anadolu ve Güney Doğu Anadolu'dan Halep'e kadar yayılmış, diğer kol ise Doğu Karadeniz'in güney bölgelerinde yerleşmişler ve buralardan da zaman içinde Batı Anadolu'ya kadar gelişen bir yayılma süreci göstermişlerdir (Yalçın ve Uysal 2005: 30). Kelkit Vadisi'nin kuzeyinde yaşayan Müslüman ahalinin sosyal hayatında dinî hizmetlerin bir kısmını ifa edecek olan bu dervişlerin öncülüğünde zaviyeler tesis edilerek bölgenin ilk mutasavvıfları sayılabilecek kuşak ortaya çıkmıştır (Fatsa, 2017: 5).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bugünkü etnik yapısını oluşturan olay, 11. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Türkmen göçüdür. 1048'de başlayan akınlar sonucunda 1058'de Şarkî Karahisar, 1064'de Şavşat ve Artvin'in Selçuklu sınırlarına dâhil edilmesi ile başlayan Türkmen göçü, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra hızlanmış, Kelkit ve Çoruh boyları ile batıda Samsun'a kadar olan bölge Oğuz boyları tarafından yurt tutulmuştur. Bu göç hareketi sonucunda 12. yüzyıl sonlarında Samsun ile Trabzon arasındaki kırsal alanlara yayılan Türkmenler, gelen diğer Türkmen unsurlarıyla da birleşmişlerdir (Tellioglu, 2005:4 vd.;Acun,1997:142). Şarkî Karadeniz bölgesine yayılalardan, geçitlerden ve Harşit vadisinden inen Türkmenler

mevcut olmakla beraber, bu havalî daha ziyade Samsun'dan itibaren sahili takip eden Oğuz Çepni boyu tarafından Türkleştirilmiştir. Türkmenler 1302'de Giresun'a kadar ilerlemiş ve birtakım küçük beylikler kurmuşlardır (Turan, 2003:301; Sümer, 1992b:49). Trabzonlu Rum vakayı-nâmecisi Panaretos XIV. asırda Çepniler'in Tirebolu'ya kadar vardıklarını söyler ki, bunlar Gümüşhane tarafından gelmişlerdir (Turan, 1996:512; Barmanbay, 2014: 57). Panaretos bize 1336 yılında Çobanlı Şeyh Hasan'ın Trabzon'a gelip şehri kuşattığını fakat çok şiddetli yağmur yağması yüzünden geri çekildiğini bildirmektedir. Şeyh Hasan Trabzon'a Şebinkarahisar'dan gelmiştir (Sümer, 1992b:36-37). "Çepniler'in Anadolu'ya yerleşen ilk Türk boyu oluşunun bir delili de Endülüslü âlim Ebû Hayyân'ın Türkçe hakkında 1312 yılında Kahire'de yazdığı Kitabü'l-İdrâk li-Lisânil Etrâk" adlı eseridir. Bu eserde, Türk boylarından sadece Kınıklar'la "Çepni kabiletün minet-türk" şeklinde bir Türk boyu olarak Çepnilerden söz etmesidir. Bu bilgi XIV. yüzyılda Çepnilerin sadece Anadolu'da değil, Mısır'da dahi tanındığını göstermesi bakımından çok önemlidir (Sümer, 1992a: 9; Çelik, 2000: 611).

1486 yılında Trabzon sancağına tâbî Çepni Vilâyeti'nde toplam 73 köy, 1583'te de 202 köy bulunmaktadır. Bu yerleşim birimlerinde 1486'da 1146 hâne, 253 mücerred ve 36 nefer (yaklaşık 6100 kişi), 1583'te de 8320 hâne, 2339 mücerred ve 51 nefer (yaklaşık 45.000 kişi) Müslüman Türk yaşamaktadır. Bu nüfusun tamamına yakını Çepnilerin meydana getirdiğini görmekteyiz. Çepniler sadece Çepni Vilâyeti dâhilinde değil, Trabzon'un doğusunda Batum'a kadar olan bölgelerde de varlıklarını sürdürmüşlerdir (Bostan, 2002b:301-302). Çepnilerin bölgede yaklaşık 700 yıldan beri varlıklarını devam ettirdikleri ve kültür mirasını en iyi muhafaza ettirdikleri bölge Doğu Karadeniz Bölgesi olup, bu bölgede de Asar/Ağasar/Akhisar yöresi olmuştur. Bugün, Doğu Karadeniz bölgesine coğrafi olmayan ikinci bir isim verilmesi gerekseydi, eskiden "Çepni Vilâyeti" denilen bölgenin sınırlarını Ordu'dan Batum'a kadar genişletip bu bölgeye "Çepni Yurdu" veya "Çepni Bölgesi" demek doğru olurdu (Çelik, 2002: 321).

Trabzon'un fethinden (1461) sonra Karaman bölgesinden bir kısım Türkmenlerin Doğu Karadeniz'e gönderilip, burada iskâna tâbî tutuldukları görülmektedir ki, muhtemelen bu Türkmenler yoğun olarak Çepnilerden ibarettir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim döneminde Trabzon Sancağı'na Çepnilerden başka Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen Türkmenler de yerleştirilmiştir (Bilgin 2002:131-144). Bu iskân faaliyetlerinin temel sebebi, iskân bölgelerinin konar-göçerler tarafından imara açılması, o bölgenin nüfusunun arttırılması ve yörenin güvenliğinin tesisi olarak görülebilir (Kaya 2011:126).

Doğu Karadeniz havalisine ait en eski arşiv vesikalarının 15. asrın ortalarına doğru tutulan arşiv kayıtları olduğu bilinmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru tutulan Osmanlı arşiv belgeleri arasında bulunan 1486 yılına ait tahrir kayıtlarında Trabzon'a tabî Çepni nahiyesinde bulunan dini zümreler arasında pir, şeyh, hoca, fakih, imam, hatip, müezzin, halife gibi ünvanları olanlar nüfusun %14,25'ini teşkil etmektedir. Bu da onların inançlarına bağlı ve daha çok Sünnî olduklarına delil teşkil etmektedir (Kaçar, 2010: 55; Bostan, 2002:300 vd.).

Trabzon sancağında yaşayan Çepniler, diğer yerlerde yaşayan Çepnilere oranla nüfus yoğunluğu bakımından birinci sırada yer almaktadır. Trabzon bölgesindeki Çepnilerin tamamının yerleşik hayata geçmelerine rağmen, diğer bölgelerdekilerin büyük kısmı yarı göçebe bir hayat yaşamaktadırlar. Yarı göçebe olarak hayatlarını devam ettiren Çepnilerin yerleşik hayata geçirilmesi için büyük çaba sarf edilmiş olmasına rağmen bu durum ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru mümkün olabilmıştır (Bostan, 2002a: 363).

XV. ve XVI. yüzyıl kayıtlarına göre; "Giresun, Ordu ve havalisinde çok sayıda cami, tekke ve zaviyelerde Çepniler çeşitli hizmetlerde ve görevlerde bulunmuş olup,

içlerinden çok sayıda fakih vardır. Hatta bunlardan bazıları Kızılbaş fetreti ve Çaldıran Seferlerinde çok yararlılık gösterdikleri için öşür hariç diğer vergilerden muaf tutulmuşlardır. Trabzon sancağı, Giresun ve Kürtün kazalarındaki Türk boylarının çok büyük bir kısmının Kızılbaş olmadığı anlaşılmaktadır. İçlerinde Kızılbaş olanlar da varsa bunlar azınlıktadır” (Bostan, 2002a: 311-312). Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî’de yer alan bilgilere göre Sarı Saltuk, Güvenç Abdal’ın musahibidir. Sarı Saltuk, Tunceli Hozat’tan Kürtün’e gelir, Güvenç Abdal’a uğrar ve buradan Sinop’a gider (Yalçın; Uysal: 2005:32). Yine, Şeyh Mustafa, Hacı Abdullah Halife ve diğer dervişlerin de Giresun ve havalisinde faaliyetlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Bu dervişlere ait rivayet ve efsanelerin genel özelliği ise birbirlerine benzemeleridir. Bunun sebebi de o zamanki Türk toplumunun hayat tarzının birbirine benzemesi diye ifade edilmektedir (Fatsa, 2006: 98).

Aleviliği araştıranların sıkça yineledikleri “kapalı toplum” ve “senkretik yapı” gibi birbiriyle çelişen kavramların tarihsel oluşumunu bu dönemde yaşanan olaylar belirlemiştir. Şah İsmail ile ilişkileri kesilen Anadolu Kızılbaş Türkmenleri, İran’daki Şii fıkıh kurallarından uzak kalmaları, Osmanlı medrese kültürüne de kapılarını kapamaları sonucunda, Cumhuriyet dönemine kadar, 14. yüzyıl ortalarından beri bağlı buldukları geleneksel tasavvufî yapılarını korumuşlardır. Alevilik kendine özgü senkretik yapısını, siyasal ve dinî baskılardan dolayı, 16. yüzyıldan sonra yenileyememiş ve sonrasında kültürlerini korumaya yönelik kapalı toplum özelliği göstermişlerdir (Türk ve Kala, 2014: 54). Şunu unutmamak gerekir ki, başlangıcından günümüze kadar Anadolu’da muhtelif menşeli inançlar her yerde aynı nispet ve yoğunlukta görülmemiştir. Bunların bütün yönleriyle yaşama ve yayılma imkânını buldukları zümreler, çeşitli sebeplerle daha İslamiyet’in kabulünden itibaren kitabi İslam’i özümseyememiş ve eski geleneklerini bütün tazelikleriyle sürdürmüş bulunan şehirlileşmemiş topluluklardır. Yani daha ziyade köylü ve konar-göçer kesimlerdir (Ocak,2007:55;Üzüm,2009:17-20).

Türklerin Anadolu’ya gelişleri sırasında uğrak yerlerinden birisi ve Alevilik tarihi için son derece önemli olan Horasan’dır. Horasan bölgesinden gelen babalar, dervişler, abdallar Anadolu’da İslamiyet’i kendi yorumlarında anlatmışlar, kendilerine bu şekilde taraftar toplamışlardır. Horasan bölgesi Şii-Batını pek çok düşünceye beşiklik etmiş bir coğrafyadır. Alevî olarak Anadolu’ya giren Türk boylarının pek çoğu Horasan’da Alevilikle karşılaşmış olmalıdır. Köprülü’nün Anadolu’ya ilk gelen boyların Alevî olduğunu söylemesi ile Anadolu’ya öncü kuvvetler olarak giren Çepnilerin Alevî oldukları bilgileri birbirlerini destekleyici niteliktedir (Şahin,2013:112). Şu kabul edilmeli ki Alevilik, Türklerin Müslüman olmaya başladıkları tarihlerden itibaren belli tarihsel şartların sevgiyle tabii olarak teşekkül eden bir halk İslamı’dır ve tarihin bir mirasıdır (Ocak,2008:310).

İslâm’i benimseyen Türk boyları, bir kısmı yerleşik hayata geçen, bir kısmı ise konar-göçer yaşam tarzını seçenlerden oluşmaktadır. Bu iki kesim arasında sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel yapı bakımından bazı farklılıklar olması tabiidir. Yerleşik hayata geçenler okuma-yazma bilen, kitabi kültürün sıkı disiplini içerisinde şehirleşmişlerdir. Konar-göçerler ise sürekli yer değiştirmeleri sonucu İslâm’i temel kaynaklardan öğrenme imkânı olmayan, kitabi kültürden uzak topluluklardır. Bu kesim, eski örf, âdet gelenek ve inançlarını İslâm inancıyla uzlaştırmak suretiyle yaşatmaya çalışmışlardır(Azar,2006:81).XIII. yüzyıl Anadolu’sunda göçebe Türkmenler arasında eski kam ve ozanlara benzeyen babalar, medreselerde öğretilen İslam’dan daha farklı, basit ve sade bir İslamiyet anlayışını yayıyorlardı. Hitap ettiği kitlenin yeni Müslüman olması, eski şaman inançlarını ve birtakım kültleri muhafaza ediyor olmaları “abdâl, baba, dede” unvanlarını taşıyan bu kişilerin söylediklerini heyecanla dinliyor ve uyguluyorlardı (Öz, 1997: 26; Azar, 2006: 83; Köprülü,2005:19). Müslümanlığı kabul eden bu insanlar, İslam öncesinin maddi ve manevi birçok kültür

unsurlarını da aynı samimiyetle adeta onları da ihtida ettirmişçesine İslami-dini tecrübe ifadelerine katıyorlardı. Bu maddi ve manevi tezahürler toplum yaşayışında varlığını devam ettiriyor ve bir takım mana değişmelerine uğrayarak yerlerini muhafaza ediyorlardı (Ayas,2008:38).

Doğu Karadeniz bölgesinin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında, gazi Çepni beylerinin olduğu kadar, gazi dervişlerin de rolü büyüktür. Akrabalarıyla gelip, boş köyleri şenlendiren, köyler kuran, derbentleri bekleyen, zaviyeler inşa edip, gelip geçenlere hizmet veren, yol emniyetini sağlayan, değirmenler, köprüler inşa edip onların bakım ve onarım işlerini yapan bu dervişler, Anadolu beyliklerinin ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda çok önemli hizmetleri yerine getirmişlerdir (Bilgin, 2013:127). Devlet, genel olarak aşiretleri, konargöçer hayat tarzları dolayısıyla hem yerleşik halka zarar vermesini önlemek hem de harap ve boş iskân merkezlerinin imarını sağlamak ve toprakların işlenmesi için iskâna tabi tutmuştur. Bugün Türkiye'nin beşeri coğrafyası, büyük ölçüde bu iskan siyaseti ile şekillenmiştir (Çiçek,2013:44). Bu iskânın şekillenmesinde gerek yer seçimi, gerek düzenin sağlanması boyutunda, bölgedeki derviş zümresinin önemli katkıları olmuştur.

1.2. Bölgedeki Türk Sufi Geleneği

Kaynaklar Türk halk sufilik geleneği ve bu geleneğin coğrafi ve kronolojik safhalarını yansıtan üç evliya veya sufi zümresinden bahseder. Bunlar: 1.Ahmet Yesevi ile başlayan erken Türk sufilik geleneği olan, *Türkistan Erenleri*, 2.Horasan Melametiyyesi veya İran sufiliği olan, *Horasan Erenleri*, 3. Mevlana, Hacı Bektaş ve Yunus Emre tarafından temsil edilen, *Rum(Anadolu) Erenleri*'dir. Geniş ölçüde tasavvufi bir renk taşıyan Türk Müslümanlığını sufilikten, tasavvuftan ayrı düşünmek yanlış olur. O halde Ahmet Yesevi'yi tanımak İslamiyet'in Orta Asya macerasını tanımak demek olduğu kadar, Türk Müslümanlığını da tanımak demektir. Onun tarihi misyonu, İslam'ı İran sufiliğinin süzgecinden geçirerek, Orta Asya'daki Budist, Şamanist ve Maniheizt mistik kültürün içinden gelen göçebe ve yarı göçebe Türk boylarının anlayabileceği ve hazmedebileceği popüler ve basitleştirilmiş bir hale getirebilmiş olması şeklinde özetlenebilir (Ocak,2008a:32-33;Köprülü,2005:28). Türklerin İslamlaşmasında büyük bir rol sahibi olan Türkistan-Horasan erenleri diye tabir edilen bu ekol, askeri ve siyasi şartların zorlamasıyla oradan Anadolu'ya doğru akan bir irfan geleneğidir. Ayrıca bu öğreti, bir asır öncesinin güçlü Orta Asya inanç kültürleri ile İslamiyet'in ve yeni mekânlarda karşılaşılan inançların sentezlenmesini bağrında taşımaktaydı (Melikoff,2011:141-153;Köprülü,2012:46-50). Bu heterodoks İslam, göçebe Türkler arasında dışarıdan getirilmedi veya o zamanki İslam dünyasında mevcut bir takım heterodoks mezhepler gibi, yıllar yılı süren teolojik tartışmaların sonunda oluşmadı. Bu İslam yorumu, Türklerin zaten önceki dinleri vasıtasıyla almış buldukları mistik bir nitelikle giren ve İslam'ın geniş çapta eski dinlerin kalıntılarıyla bunları mitolojik şifahi gelenekler halinde saklayan sosyokültürel bir zeminde birleşerek değişime uğramasıyla zaman içinde meydana geldi(Ocak,2008b:49;Ocak,1992:90). Anadolu'da görülmekte olan dini zümreler, geniş İslam âlemindeki dini-toplumsal hareketlilikle sıkı sıkıya ilişkili olarak kendini göstermektedir. Bu İslamlaşma olayında kuvvetli bir etken olan Hz.Ali'ye varan sufilik cereyanı, özellikle göçebe ve yarı göçebe Türkmenlerin Müslümanlık anlayışlarındaki belirli Alevilik niteliğini açıklamaktadır(Ayas,2008:74).

Sufizmin toplumsal görevi, toplumsal yaşamın bütün düzeylerine sufi düşünce ve adetleri aşılardı. Bu görev de tarikatın ortaya çıkışı ve Tanrı dostları, evliya, etrafında yaygın kültürlerin gelişmesi gibi birbiri ile yakından ilişkili iki sürecin hiç durmaksızın açılıp serpilmesiyle başarılmıştır. Kurumsal sufiliğin oluşumu tarikatın gelişmesiyle tamamlanmamakla birlikte evliya çevresinde halk inançlarının gelişmesiyle toplumda daha derin kurumsal kökler salıyordu. Kısaca sufizm evliya

inancının dayanağını sağlıyor, bu inanç ise tarikatların bütün toplumsal katmanlarda yerleşmesini sağlama alıyordu. Tarikat ve ermiş inancı aynı madalyonun iki yanı gibi işlev görmeye başlıyordu. Ayrıca yasal vakıf kurumu, sufi toplumsal işletmelerinin yaratılmasında en önemli araçlardı (Karamustafa,2011:105-107).

Tarihsel kayıtlar, sufi-toplum-siyasal iktidar üçgeninde sufilerin toplumla siyasi otorite arasındaki ilişkilerde bir çeşit bağlantı yahut aracı konumunda bulduklarını göstermektedir. Siyasi otorite sufi çevrelerle bağlantı kurarken, daha çok onların toplum içindeki nüfuzlarından yararlanmayı, onlar aracılığı ile kendine meşruiyet aracı sağlamayı gözetmektedir (Ocak, 2011:74-75;Atay,2011:50). Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşen dervişler gazilerle birlikte fütuhat yapmakla meşgul oldukları gibi buldukları civarda köylere veya tamamen boş yerlere yerleşmişler oralarda müritleri ile beraber ziraat ve hayvancılıkla meşgul olmuşlardır. Daha sonra, onların bu boş topraklara kurdukları zaviyeleri büyük kültür, imar ve dini merkezler haline gelmiştir. Bu bağlamda, gazilerin bir zümre olarak oluşmasında zamanın şartları etkili olmuştur. Hükümet teşkilatlarının zayıf ve sınırlı olması, hükümdarların düşmanlarına karşı ücretli askerler bulundurma mecburiyetleri yalnız sınırlarda değil, siyasi ve kültürel yönden gelişmiş merkezlerde de böyle bir zümrenin doğal olarak oluşmasını zorunlu kılmıştır (Köprülü, 1999:83). Bu bağlamda, Sufi dervişler kurdukları tekke ve zaviye gibi kurumlarla hem yöre insanına hizmet etmekte, hem de fetih hareketlerinde bulunmaktaydılar. Sufiler bölgenin imara açılmasında, arazinin işlenmesinde ve elde edilen ürünlerin pazarlanmasında da aktif olarak hizmet vermektedir.

Anadolu'nun Türk-İslam mayasıyla yoğrulmasında tekke ve zaviyelerin büyük katkıları olmuştur. Özellikle Köseadağ Savaşı'nın doğurduğu karışık dönemde Anadolu'ya gelen birçok ahi derviş ve şeyhi yerleşmiş oldukları yerlerde tekke ve zaviyeleri kurmuşlar ve daha sonra birer şehir olacak yerleşim alanlarının temellerini bu şekilde atmışlardır. Tekke ve zaviyelerin, Osmanlı Fütuhatını kolaylaştırmada büyük bir rol oynadıkları görülmektedir (Ocak,2009:170). Hatta bu kurumlar, Anadolu'nun İslamlaşma tarihinde, yerine ve zamanına göre cami ve mescitlerden daha yoğun bir rol oynamışlardır(Ocak, 2010:139). Bu tarihi süreçte çok geniş bir sahada zaviye ve tekkeler inşa edilmiş böylece ıssız ova, vadi ve dağ başları birer yerleşim yeri haline dönüşmüştür. İlerleyen dönemlerde her türlü siyasi, toplumsal ve askeri krizlere ve bunalımlara rağmen bu insanlar güçlü bir iman ile bağlandıkları bu yerleri terk etmemiş ve türbelerinden de vazgeçmemişlerdir (Taşgın,2015:134). Tekke ve zaviyeler, özellikle toplumsal alanda faaliyet gösteren resmi kurumlardır ve devlet ile ilişkileri son derece önemlidir. Bunların belli zamanlarda sultanı iktidara taşıyan veya iktidarın meşruiyetini sağlayan güç merkezi olarak işlev gördükleri bilinmektedir. Ayrıca, yardımlaşma, dayanışma ve paylaşmanın öncülüğünü yaparak toplumun hizmetine yönelik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Özellikle merkezden uzak kırsal kesimde dervişler, yol güvenliği, konaklama gibi ihtiyaçları karşılama, kıtlıkta, hastalıkta ve idari sorunlarda başvurulmuş kimseler olmaları hasebiyle devlet adına büyük bir boşluğu dolduruyorlardı. Bu bakımdan dervişler, devlet otoritesi tarafından çok önemsenmiş ve kendilerine birçok imkânlar sağlanmıştır. Bunlar: vergiden muaf tutulma, zaviyeler kurma, vakıf tahsis etme, maaş bağlama veya yüklü bağışlarda bulunma gibi. Yöneticilerin bu tutumunda dini duygularının yanı sıra, siyasi gelecek kaygılarının da etkili olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir (Ay,2008:154;Gölpınarlı, 2004:213-225).

Tekkelerin toplum hayatındaki yerini kısaca şöyle özetleyebiliriz: 1- Özellikle kuruluş yıllarında kendi şeyhleri tarafından seçilen yerlerde kuruluyorlardı. Çevredeki insanların manevi ihtiyaçlarını karşılayarak bölgelerinin insanlarına sahip çıkıyorlardı. 2- Bir kısmı devlet tarafından bilhassa yolculuk için tehlikeli yerlerde tesis edilen tekkeler, askeri sevk ve idareyi kolaylaştırmak ve güvenli ticareti sağlamak

için birer jandarma karakolu gibi birer sığınak görevi görmekteydi. 3-Merkeze uzak ve devlet otoritesinin zaaf gösterdiği yerlerde isyanların çıkmasının önlenmesinde rol oynamışlardır. 4- Bir diğer önemli hizmet de ortak inanç ve kültürün oluşması, halk arasında birliğin ve sağlıklı haberleşmenin sağlanmasıdır (Bostancı, 2007:24).

Bölgede Türk Sufi geleneğinin birçok temsilcisi olmasına rağmen en önemli temsilcileri arasında Güvenç Abdal ve onun talebelerinin geldiği görülmektedir. Hacı Bektaş Veli, en güvendiği dostlarından birisi olan Güvenç Abdal'ı 1260'lı yıllarda Kürtün'e göndermiştir. Güvenç Abdal, Süme/Suma Deresi'nin yaklaşık 10 km kuzeyinde, stratejik bir noktaya yerleşmiştir. Güvenç Abdal'ın yerleştiği geçidin adı, Güvende Kapısı olup bu isim günümüze kadar kullanılmıştır (Demir, 2012: 77). Güvenç Abdal Ocağı ve Çepnilerle ilgili olarak bir başka bilgi de Güvenç Abdal'la Sarı Saltuk'un Musahib kardeş olmaları, Sarı Saltuk'un Erzincan ve Tunceli yöresinde Trabzon, Giresun, Ordu ve belki de Sinop'a kadar giderek buradan kendisine bağlı Türkmen boyları ile Ukrayna'ya veya başka bir rivayete göre Dobruca'ya geçmesidir (Yalçın ve Yılmaz, 2005: 13-14).

Karadeniz bölgesinin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında Güvenç Abdal'ın önemli hizmetlerinin rolü olduğu görülmektedir. Özellikle Gümüşhane üzerinden Karadeniz sahillerine inen Türkmenlerin Güvenç Abdal Ocağı ile irtibatlarının olduğu ifade edilmektedir. Kürtün yöresinin en önemli yaylası Güvende Yaylası olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Güvende Yaylası'nda asıl kabri Hacı Bektaş Veli Zaviyesi'nde bulunan Güvenç Abdal'ın bir de makam mezarı yer almaktadır. Günümüzde Kürtün yöresi Çepnileri içerisinde sadece Taşlıca köyü Çepnilerinde Alevi-Bektaşî kimlik ve Güvenç Abdal Ocağı aidiyeti devam etmektedir (Kökel, 2005: 56;Kuruca,2015:225). 14. yüzyılın ikinci yarısında Harşit vadisinin yukarı kesimlerine yerleşmiş olarak gördüğümüz Çepniler ve onlarla birlikte hareket eden diğer Türk grupları bölgede bir gazi uç beyliği kurmuş 14.yüzyıl boyunca ve 15. Yüzyılın ilk yarısında Harşit Çayının doğusunda Eynesil, Beşikdüzü, Kürtün, batısında Tirebolu, Keşap, Dereli, Giresun şehrinin güneyi ile batısında Batlama Deresine kadar olan bölgeyi gaza yolu ile açıp gazi dervişler önderliğinde iskân ederek Türkleştirmişti. Bazı dönemlerde yarı bağımsız, bazı dönemlerde de bağımsız olarak hareket eden Çepni Beyliğinden çağdaş tarihçiler pek bahsetmez ama Trabzon Sancağı Tapu Tahrir Defterlerinde yer alan birçok kayıt bize bu beyliğin varlığı, sınırları ve bölgede kurdukları sosyal müesseseler hakkında bilgi verir (Bilgin,1996,77-78).

Bölgede Çepni boyundan başka Türk Sufi geleneğinden gelen diğer Türkmen dervişlerin de olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri Alucra ve havalisinde iskân edilen Çağıranlı Türkmenlerdir. Alucra yöresinde Çağıranlı imlasıyla anılan ve kardeş sayılan iki tarihi şahsiyet vardır. Bunlardan biri Boyluca (Eski adı Zun) köyünde türbesi bulunan Şeyh Mahmut Çağıranlı Veli, diğeri ise Çakmak (Zihar) köyünde metfun İsmail Hakkı Çağıranlı Baba'dır. Aslında Çağıranlı kelimesine Adana, Niğde ve Karaman yöresine yerleşmiş çağıranlı- lu adıyla bilinen bir aşiret olarak rastlamak mümkündür (Türkay, 2001:70). Trabzon sancağında Çepnilerden ayrı olarak bu adı taşıyan bir Türkmen taifesinin bulunduğu 1564-1565 tarihli şer'iyye kayıtlarında çeşitli bilgilere yer verilmektedir. 1583 tarihli kayıtlarda Trabzon'da meskûn Çağıranlı konar-göçer Yörük taifesinin yazın Torul'a bağlı Akdağ yaylasında yaylacılık yaptıkları ve bu tarihte Trabzon şehrinde yaşayan Çağıranlı Yörüklerinin 115 hane oldukları ifade edilmektedir (Bostan, 2002a:371). Öyle anlaşılmaktadır ki, Çağıranlı- lu aşiretine mensup konar-göçer Türkmenlerden derviş bir grup Alucra-Şebinkarahisar yöresinde iskân edilmişlerdir. Ayrıca Çağıranlı ön adıyla Kelkit vadisinde başka tekke ve zaviyelerin varlığı bilinmektedir. Bunlardan Boyluca Köyünde bulunan (Alucra) Şeyh Mahmut Çağıranlı Veli en tanınanı olup her yıl yapılan programla anılmaktadır. Boyluca Köyünde yapılan incelemelerde Şeyh

Mahmut Çağırğan Veli'nin Tekkesinin Zaviye ve değirmenin günümüzde hala mevcut olduğu görülmektedir.

Ancak bölgede Çağırğanlar dışında başka Türkmen dervişler de bulunmaktadır. Örneğin, Şebinkarahisar ve Alucra çevresinde kurulmuş ve bölgenin Türk yurdu ve İslam beldesi haline gelmesinde aktif rol oynamış çok sayıda Türkmen dervişlerden söz etmek mümkündür. Bunlardan biri de Şebinkarahisar'a bağlı Avutmuş köyünde bulunan Şeyh Sinan ve Şeyh Süleyman'dır. Bu Türkmen dervişleri hakkında görüştüğümüz yöre halkının hafızasında yer etmiş bazı bilgilerin olduğu görülmektedir. Ayrıca yöre insanı tarafından bu dervişlerin Hoca Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya gönderdiği Horasan Erenlerinden oldukları kabul edilir. Ayrıca, Boyluca köy mezarlığı incelendiğinde "Horasan" soy isimli mezar taşlarının olduğu görülmekte olup bunun da bu bilgiyi doğrulamakta olduğunu ifade edebiliriz.

Tekke- Zaviye –Cami yerinin tespitinde, doğal şartların uygunluğu ve ulaşım özellikleri gibi bazı kriterlere dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Fazla rüzgâr alan, çığ ve heyelan riski bulunan, zemini sağlam olmayan, ulaşım elverişsiz yerlerin tercih edilmediği ve suyun temininin kolay olduğu yerlere öncelik verildiği görülmektedir. Örneğin Avutmuş Çayı kenarında bulunan Behramşah Camii (1184) kervan yolu üzerinde, her bakımdan verimli olan uygun bir yerde kurulmuştur. Buraya ibadet için gelen insanların barınma ve beslenme ihtiyacı caminin yakınında bulunan Şeyh Süleyman ve Şeyh Sinan zaviyeleri tarafından karşılanmıştır. Cuma ve bayram namazları için çevre köylerden buraya gelen insanlar ihtiyaçlarını kurulan pazarda gidermiş ve zahirelerini vakıf değirmeninde un haline getirmiş olmalıydılar. Burası aynı zamanda Karadeniz sahil bölgesinden Şebinkarahisar'a uzanan yolların da uğrak yeri haline gelmiştir. Bu yüzden, cami çevresinde zaviye imarethanesi, değirmen ve mektep-medrese gibi müştemilat da oluşmuştur (Fatsa, 2013: 74).

1530 Yılı İtibariyle Şebinkarahisar Yöresi Zâviyeleri ve Gelir Durumları

No	Zâviyenin Adı	Kaza/Nahiye	Köy/Mezra	Geliri (akçe)
1	Çağırğan Mahmut Veli	Alucra	Boyluca (Zun)	-
2	Şeyh Sinan	Ş.Karahisar	Avutmuş	2070
3	Şeyh Süleyman	Ş.Karahisar	Avutmuş	6659
4	Şeyh Hasan	Ş.Karahisar	Hasanşeyh (Melense)	1100
5	Şeyh Kara Yakup Gazi	Ş.Karahisar	Yeşil Yayla(Pürk)	6131
6	Urban Abdal	Ş.Karahisar	Ahurcuk	1440
7	Şeyh Abdurrahman	Çamoluk	Eynir	2600
8	Derviş Ali	Alucra	Gürbulak	900
9	Çomaklı Baba	Ş.Karahisar-Gevezit	Çağlayan (İsrail)	520
10	Şeyh Yusuf	Ş.Karahisar-Emlak	Karaağaç	560
11	Çağırğan İsmail Hakkı	Alucra	Çakmak(Zihar)	1000
12	Hüseyin Baba	Ş.Karahisar-Emlak	Çarmasa	950
13	Derviş Hüseyin	Ş.Karahisar-Emlak	Kazağıl	1386
14	Mahmut Abdal	Ş.Karahisar-Emlak	Sapanlı(Horduk)	1280
15	Saru Şeyh	Ş.Karahisar-Emlak	Bahir (?)	860

Kaynak: (Bostancı,2007:163;Fatsa,2008:187-204).

Zaviyeler, diğer sosyal müesseseler gibi buldukları mekânın ve zamanın gerektirdiği içtimai, iktisadi ve dini şartlara bağlı olarak dini-tasavvufi fikirlerin yayılması ve yaşanması amacıyla kurulan müesseselerdir. Bu itibarla asıl görevleri, ilk devirlerde yeni alınan toprakların iskânını sağlamak, Müslümanlığı ve onun tasavvufunu yaymaktır. Bu yüzden, şehirlerde olduğu kadar, belki de daha çok yollar üzerinde ve gayri meskûn yerlerde kurulmuşlardır. Köylerde ve yol üzerinde kurulan zaviyeler tıpkı Ortaçağ manastırlarındaki gibi masraflarını kendi üretim güçleriyle karşılıyorlardı. Bu zaviyelerin etrafında tarlalar, bahçeler, bağlar ve değirmenler bulunuyor, hayvan sürüleri besleniyordu. Dervişler hem kendi ihtiyaçlarını, hem de gelip geçen yolcuların masraflarını bizzat kendi emekleri ile karşılıyorlardı

(Ocak,2011:212-213;Ocak,2014:160). Anadolu şehirlerinde bu çok farklı fonksiyonları icra eden önemli dini-sosyal kurumlardan biri olan tekke ve zaviyeler, Selçuklu döneminden itibaren Anadolu şehirlerinin en vazgeçilmez dini- sosyal kurumlarıdır. Belki yerine göre en az camiler kadar, yüzyıllar boyunca toplum hayatında merkezi bir yer işgal ettiklerini söylemek mümkündür(Ocak,2014:27). Bu zaviyelerin her birinin lüzumlu ve tenha yerlerde mamur bir konak yeri hizmeti verdiğini, muhtelif büyüklükte olduğunu, imaretili ve kervansaraylı şekillerinin mevcut bulunduğunu da biliyoruz. Zaviye şeyhlerinin aynı zamanda gerek zaviyenin, gerek civarın emniyetinden de sorumlu olduğunu hatırlayalım(Barkan,2002:268).

Bölgenin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında birçok Türk sufi dervişlerin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar arasında Şeyh Mahmut Çağırğan, Çağırğan İsmail Hakkı, Güvenç Abdal, Şeyh Sinan ve Şeyh Süleyman önde gelenler arasındadır. Bu Türk sufi dervişlerin kurdukları kurumların bazılarının günümüzde hala varlığını sürdürmekte olduğu görülmektedir. Ayrıca, yöre insanının toplumsal hafızasında bu isimlerin mevcut olduğu, yöre insanıyla yaptığımız görüşmelerde anlaşılmaktadır.

Sonuç

Anadolu'ya gelişleri yaklaşık 12. yüzyılın başları olan Çepniler, Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır. Günümüzde de bölge insanının büyük çoğunluğu kendini Çepni olarak ifade etmektedir.

Günümüzde bölgesindeki Çepnilerin tamamına yakınının Sünni inancı çerçevesinde hayatlarını devam ettirdikleri bunun yanında eski Türk inanç izlerini de yaşatmaya devam ettiklerini söylemek gerekir. Özellikle yöre köylerinde eski Türk inanç izlerini sıklıkla görmek ve uygulamaların günlük hayata etkilerini gözlemlemek mümkündür. Ayrıca bölgede çok az sayıda da olsa bazı köylerde Alevi inancına mensup grupların varlığına da rastlanmaktadır.

Giresun, Şebinkarahisar ve Alucra yöresinde faaliyet göstermiş olan Türkmen dervişlerin kırsaldaki kolonizasyonu iktisadi ve sosyal açıdan incelemeye değer niteliktedir. Yöredeki dervişlerin Karadeniz Bölgesi'nde örneklerine sıkça rastlanan *kolonizatör sufi* unsurlardan olduğu anlaşılmaktadır. Bu dervişler sadece kırsalın kolonizasyonu ile meşgul olmamış, kasabaların oluşmasında da aktif rol almışlardır.

Bu dervişler genellikle boş bir alan bularak buraları iskân edinmişler ve yerleştikleri yerleri tarımsal üretim yapılacak hale getirmişlerdir. Bu yöredeki köylerin bu dervişler tarafından kurulduğunu ifade edebiliriz. Seçilen yerlerin merkezi olmasına dikkat edilmiş ve yolların kavşak noktaları tercih edilmiştir. Buralarda imarethaneler, hanlar, camiler, medreseler ve değirmenler kurularak yerleşim için seçilen yerlerin küçük bir çekim merkezi oluşturulması sağlanmıştır. Bu yerler giderek Türkmen pazarına dönüşmüş ve küçük kasabalar bu şekilde kurulmuştur.

Bu dervişlerin tasavvufun hangi ekolüne bağlı olduklarını tespit etmek mümkün değildir. Öyle anlaşılmaktadır ki bölgeye gelen ilk Türk kafilelerinin liderlerinin bir kısmı sufi zümresine mensuptur. Böyle olmayanların da derviş grupları ile işbirliği halinde fetih ve iskân faaliyetlerine katıldığı ifade edilebilir. O günkü anlayışa göre Şii-Sünni ayrımı daha çok siyasi bir anlam ifade etmektedir. Bu bağlamda gerek Bektaşî/Şii, gerek Sünni/Ahi ekolünden gelmiş olsun kullanılan kavramlar ve icra edilen dini ritüeller arasında benzerlikler olmalıdır.

Kaynakça

- Acun, F. (1997). “15. ve 16. Yüzyıllarda Şebinkarahisar ve Civarında Yerleşim Modelleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu*, İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları.
- Atay, T. (2011). *Batıda Bir Nakşi Cemaati, Şeyh Nazım Kıbrısı örneği*, İstanbul: Berfin Yay.
- Ayas, M.R. (2008). *Türkiye’de İlk Tarikat Zümreleşmeleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ay, R. (2008). *Anadolu’da Derviş ve Toplum 13 ve 15. Yüzyıllar*, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Azar, B. (2006). “Bektaşılık ve Aleviliğin Tarihi Arka Plânı ve XIII. Yüzyılda Anadolu’nun Genel Bir Görünümü”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 39, 79-94.
- Barkan, Ö.L. (2002). *Kolonizatör Türk Dervişleri, Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Barmanbay, G. (2014). *Evliya Çelebi’nin Doğu Karadeniz’de Gördüğü Yerleşim Yerleri ve Bu Yerlerin Günümüzdeki Hâli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi SBE, Giresun.
- Bilgin, M. (1997).“Giresun Bölgesinde Türkmen Beylikleri ve İskân Hareketleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu*, İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bilgin, M. (2002). *Doğu Karadeniz: Tarih-Kültür-İnsan*, Trabzon: Serander Yayınları.
- Bilgin, M. (2013). *Karadeniz Dünyası*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bostan, H. (2002a). *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara: TTK. Yayınları.
- Bostan, H. (2002b). *Anadolu’da Çepni İskânı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bostancı, H. (2007). *Osmanlı Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesinde Kurulan Tekke ve Zaviyeler*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi SBE: Elazığ.
- Çelik, A. (2000).“Trabzon ve Çepniler”,*Trabzon Tarih Sempozyumu*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çelik, A. (2002). “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleşmesindeki Yeri ve Önemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları*, C.6,312-323.
- Çiçek, A. (2013). “Türklerde İskân Siyaseti”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 29-46.
- Demir, N. (2012), “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağı’nın Kurulması”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 77, 81-82.
- Fatsa, M. (2013). “Giresun Yöresinin İskânı Sürecinde Kurulan İlk Cuma Camileri ve Toplumsal Fonksiyonları”, *Geçmişten Günümüze Giresun’da Dini ve Kültürel Hayat I-II*, İstanbul: Giresun İl Özel İdaresi Yayınları.
- Fatsa, M. (2008). *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları.
- Fatsa, M. (2006). “Abdalân-ı Rûm’dan Giresunlu Yakup Halife (Zaviye ve Derbendi)”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 39,95-114.
- Fatsa, M. (2017). *Karadeniz’de Zaviyeler (15.17 Yüzyıl)*, İstanbul, Arı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvuf*, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Kaçar, B.Z. (2010). *Çepnilerde Din ve Sosyal-Kültürel Hayat*(Giresun Örneği),(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Karamustafa, A. T. (2011). *Tanrının Kural Tanımayan Kulları, İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, M. (2011). *Çepniler Tarihi Serüvenleri ve Giresun-Espiye Yöresinin Kültür Kökenleri*, İstanbul: Togan Yayınları.
- Kökel, C. (2005). “Güvenç Abdal Ocağı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35, 47-59.

- Köprülü, M.F. (1999). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara: TTK Yayınları.
- Köprülü, M.F. (2005). *Anadolu'da İslamiyet*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M.F. (2012). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuruca, N. (2015). "Çepnilerde Dini Hayat ve Bazı Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3),193-226.
- Melikoff, I. (2011). *Uyur İdik Uyardılar*, İstanbul: Demos Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2014). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri, Selçuklu Dönemi*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ocak, A.Y. (2011). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2010). *Türkiye Sosyal Tarihinde İslamın Macerası*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, .Y. (2009), *Babailer İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2008a), *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2008b), *Türkler, Türkiye ve İslam*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2007). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A.Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öz, B. (1997). *Bektaşîlik Nedir?*, İstanbul: Der Yayıncılık.
- Sümer, F. (1992a). *Çepniler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (1992b). *Tirebolu Tarihi*, İstanbul: Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.
- Şahin, H.İ. (2013). *Çepniler Tarih İnanış ve Halkbilimi*, Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Taşgın, A. (2015). "Nehrin Piri: Koyun Baba ve Menakıbı", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 11, 117-172.
- Tellioğlu, İ. (2005). "Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Ankara: KARAM Yayınları, 5,1-10.
- Tellioğlu, İ. (2007). "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2/2, 654-664.
- Turan, O. (2003). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Türk, H., Kala, A. (2014). "Alevilikte Kimlik Sorununun Değerlendirilmesi ve Tartışılması", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırma Dergisi*, 9,45-73.
- Türkay, C. (2001). *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Üzüm, İ. (2009). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Yalçın, A., Uysal, B. (2005). "Karadeniz Çepnileri 1: Taşlıca Köyü", *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35,29-36.
- Yalçın, A., Yılmaz, H. (2005). "Güvenç Abdal Ocağı", *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35,9-28.